

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

MECHANISMS OF STATE REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES IN GLOBALIZATION PROCESSES: THEORETICAL ASPECT

У статті розкрито зміст поняття «механізм державного регулювання», окреслено сутність державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, охарактеризовано теоретичні аспекти проблеми механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобалізації. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності – це система заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, спрямованих на вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності в інтересах національної економіки, що передбачають створення певних умов та механізмів для ефективного розвитку відносин суб'єктів господарювання на основі поєднання законодавчого впливу на експортно-імпорتنу діяльність підприємств та економічних важелів з метою забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку країни і створення сприятливих умов для залучення економіки держави до ринкових структур розвинутих зарубіжних країн. Це – це заснована на взаємовигідних економічних стосунках діяльність в галузі міжнародної торгівлі, руху капіталів, міграції робочої сили, передачі технологій. Зазначено, що під механізмом державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності розуміють цілісну сукупність взаємозумовлених і взаємопов'язаних методів, форм, інструментів, що здійснюють на неї регулюючий, стимулюючий та координаційний вплив з метою розвитку внутрішнього та розширення зовнішнього ринку збуту високотехнологічної продукції та забезпечення експортно орієнтованого виробництва. Виокремлено складники механізму державного управління: цілі, принципи, функції, методи, інформація, технологія та технічні засоби.

Підкреслюється, що глобалізація спонукає зовнішньоекономічну діяльність країн до вдосконалення, прогресивного поступу, розроблення нових шляхів, стратегій, напрямків розвитку міжнародних економічних зв'язків, спрямованих на реалізацію нових цілей, завдань і пріоритетів.

Ключові слова: глобалізація, держава, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоекономічні зв'язки, експорт, імпорт, механізми

державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, методи, управління.

The article reveals the meaning of the concept of "mechanism of state regulation", outlines the essence of state regulation of foreign economic activity, characterizes the theoretical aspects of the problem of mechanisms of state regulation of foreign economic activity in the conditions of globalization. State regulation of foreign economic activity is a system of measures of a legislative, executive and controlling nature, aimed at improving foreign economic activity in the interests of the national economy, which provide for the creation of certain conditions and mechanisms for the effective development of relations between business entities based on a combination of legislative influence on export-import activity enterprises and economic levers in order to ensure the balance of the economy and the balance of the domestic market of the country and create favorable conditions for the involvement of the state's economy in the market structures of developed foreign countries. This is an activity based on mutually beneficial economic relations in the field of international trade, capital movement, labor migration, technology transfer. It is noted that the mechanism of state regulation of foreign economic activity is understood as a whole set of mutually determined and interconnected methods, forms, and tools that exert a regulatory, stimulating, and coordinating influence on it for the purpose of developing the domestic and expanding the foreign market for high-tech products and ensuring export-oriented production. The components of the state management mechanism are highlighted: goals, principles, functions, methods, information, technology and technical means.

It is emphasized that globalization encourages the foreign economic activity of countries to improve, make progressive progress, develop new ways, strategies, directions for the development of international economic relations aimed at the realization of new goals, tasks and priorities.

Key words: globalization, state, foreign economic activity, foreign economic relations, export, import, mechanisms of state regulation of foreign economic activity, methods, management.

УДК 351
DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2022.31.26>

Пеньков Михайло Сергійович,
аспірант,
Класичний приватний університет

Постановка проблеми. Суспільно-політичні та економічні трансформації, що відбулися на порубіжжі тисячоліть, висунули нові вимоги до розробки нових механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Каталізатором цього стала глобалізація, що спричинила загострення конкуренції між державами не лише в контексті розвитку економіки, а й інших сфери життєдіяльності країн.

Оскільки зовнішньоекономічна діяльність є одним з найдієвіших і найсуттєвіших чин-

ників національної безпеки будь-якої країни, входження національної економіки у світову систему глобального господарського процесу на основі зовнішньоекономічних зв'язків, сприяє зміцненню держави та підвищенню її авторитету на міжнародній арені й досягненню своїх національних інтересів – з одного боку та зростанню соціально-економічного рівня суспільства, добробуту та процвітання нації – з іншого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі механізмів державного регу-

лювання зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі умовах глобалізації, присвячено праці багатьох дослідників, зокрема таких, як: О. Акименко (механізми сучасного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та формування їх для розвитку експортно орієнтованого виробництва) [1], Т. Васюк (організаційно-економічні механізми зовнішньоекономічної діяльності) [4], В. Васюренко (фінансові механізми державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності) [5], С. Двигун (розвиток механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України) [6], О. Мантур-Чубата (організаційно-економічний механізм управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємства) [11], А. Машков [12] (стратегічні напрямки державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України в умовах інноваційного розвитку), Л. Письмаченко [15] (державне управління зовнішньоторговельною діяльністю в умовах інтеграції України у світовий економічний простір: механізми регулювання та контролю), І. Платонова (теоретичні та практичні засади механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності) [16], Ж. Стеценко [19] (державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні), Т. Топольницька (напрями підвищення дієвості механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності) [21] та ін.

Мета статті – розкрити зміст поняття «механізм державного регулювання», окреслити сутність державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, охарактеризувати теоретичні аспекти проблеми механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу.

Зовнішньоекономічна діяльність – це економічна діяльність, пов'язана із реалізацією виробничо-господарських, організаційно-економічних, оперативно-комерційних, фінансово-інвестиційних функцій підприємства, які здійснюються як на митній території України, так і за її межами з метою отримання прибутку внаслідок виконання угод з іноземними суб'єктами господарської діяльності (Т. Васюк [4, с. 14]); це – частина господарської діяльності певного суб'єкта, що визначається через сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних і оперативно-комерційних функцій у процесі реалізації зовнішньоекономічних зв'язків держави, пов'язаних з участю даного суб'єкта у зовнішньоекономічних операціях згідно з завданнями щодо його розвитку (В. Васюренко [5, с. 5]) тощо.

Зовнішньоекономічна діяльність, з одного боку, впливає на вдосконалення внутрішньо-

господарських пропорцій, розміщення і розвитку виробничих сил, економічний розвиток країни та, з іншого боку, на зміцнення міждержавних зв'язків у світовій економічній системі.

Поняття «державне регулювання» є однією з базових дефініцій в науці та практиці державного управління.

Під регулюванням зазвичай розуміють діяльність, спрямовану на коригування роботи системи (елементів системи) з метою забезпечення досягнення системою (елементами системи) такого стану, який забезпечує її (їхню) роботу відповідно до визначених характеристик. Тобто, цей вид діяльності розглядається як регуляційний процес, метою якого є досягнення відповідного рівня взаємодії та злагодженості окремих частин» [20, с. 148].

Державне регулювання нерідко ототожнюється з використанням непрямих (економічних, заохочувальних, стимулюючих) методів управлінського впливу.

Як зазначає А. Стельмашук, «в умовах розвинутого ринку державне регулювання економіки – це втручання держави не в ринковий механізм, а в передумови та побічні наслідки його функціонування» [18, с. 28].

Держава здійснює регулювання, спираючись на існуючі ринкові механізми саморегулювання.

Загалом, державне регулювання розуміють як сукупність організаційно-економічних методів та інструментів, за допомогою яких виконуються функції забезпечення безперервної та ефективної дії держави на підвищення функціонування економіки (О. Комяков [8]).

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в площині наукових досліджень тлумачать: як систему заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, покликаних удосконалити зовнішньоекономічну діяльність в інтересах національної економіки. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності передбачає створення певних умов та механізмів для ефективного розвитку відносин суб'єктів господарювання, що потребує поєднання безпосереднього законодавчого впливу на експортно-імпорتنу діяльність підприємств та економічних важелів, таких, як податки, мита тощо (Ж. Стеценко [19]) та як засновану на взаємовигідних економічних стосунках діяльність в галузі міжнародної торгівлі, руху капіталів, міграції робочої сили, передачі технологій.

Таке регулювання спрямоване на забезпечення захисту інтересів країни та суб'єктів її зовнішньоекономічної діяльності, створення для останніх рівних можливостей розвивати усі види підприємницької діяльності й напряму

використовувати прибутки і здійснювати інвестиції, на розвиток конкуренції і ліквідацію монополізму (Л. Письмаченко [15]).

Зауважимо, що в широкому сенсі державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності – це регулюючий вплив держави на зовнішньоекономічну діяльність загалом, у більш конкретному розумінні – це вироблення та реалізація певної зовнішньоекономічної політики.

Як відомо, метою державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є [17]: забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку України; стимулювання прогресивних структурних змін в економіці, в тому числі зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України; створення найбільш сприятливих умов для залучення економіки України в систему світового поділу праці та її наближення до ринкових структур розвинутих зарубіжних країн (Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність».

Перш, ніж розглянути механізми державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, звернемося до наукової категорії «механізм державного регулювання», тлумачення якої в науковому світі існують різні, зокрема такі (табл. 1).

Як свідчать наукові розвідки вчених, механізм державного регулювання визначається як складова частина системи управління, що забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта; він охоплює: цілі управління, елементи об'єкта та їхній зв'язок, на які здійснюється вплив, діяння в інтересах досягнення цілей, методи впливу, матеріальні та фінансові ресурси управління, соціальний та організаційний потенціали [13].

Складниками механізму державного управління є: цілі, принципи, функції, методи, інформація, технологія та технічні засоби.

Серед принципів, на яких ґрунтується функціонування механізмів державного управління, дослідники називають: прогресивність; комплексність, що передбачає необхідність врахування всіх факторів впливу на ефективність державного управління; перспективність; оптимальність й оперативність у прийнятті управлінських рішень; відповідність організації управління у вітчизняній системі кращим зразкам зарубіжного досвіду тощо.

Під механізмом державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності розуміють «цілісну сукупність взаємозумовлених і взаємопов'язаних методів, форм, інструментів, що здійснюють на неї регулюючий, стимулюючий та координаційний вплив з метою розвитку

внутрішнього та розширення зовнішнього ринку збуту високотехнологічної продукції та забезпечення експортно орієнтованого виробництва» (О. Акименко [1, с. 8]).

Механізм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, на думку І. Платонової, – це сукупність економічних форм, методів та інструментів, за допомогою яких забезпечується стимулювання, координація та регламентування діяльності суб'єктів у сфері зовнішньоекономічних зв'язків. Основою регулювання зовнішньоекономічної діяльності є набір економічних та неекономічних методів впливу на систему зовнішньоекономічних відносин [16].

За допомогою механізму державного регулювання упорядковується зовнішня і внутрішня взаємодія органів системи управління: каналом прямого зв'язку до об'єкта управління надходить розпорядна інформація, а каналом зворотного зв'язку – звітна.

Нормативно-правовою базою для державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні є: закони України; акти тарифного і нетарифного регулювання, передбачені законами України та які видаються державними органами України в межах їхньої компетенції; рішення недержавних органів управління економікою, які приймаються за їхніми статутними документами в межах законів України; угоди, які укладаються між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності і не суперечать законам України; економічні заходи оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого) в межах законів України [17].

Як слушно зауважують дослідники [19; 21], державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності України має бути спрямованим на подальше покращення системи методів її здійснення, в тому числі шляхом удосконалення нормативно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється за допомогою адміністративних та економічних методів (О. Мантур-Чубата [11, с. 59]). На думку вченої, «адміністративні методи безпосередньо впливають на господарські стосунки, їх доцільно застосовувати в умовах економічної нестабільності, зростання дефіциту та інфляції. Ними користуються, як правило, впродовж короткого терміну з метою захисту економіки країни або її відродження через мобілізацію 'оптимальне використання ресурсів. До адміністративних методів належать: ембарго (повна заборона зовнішньоекономічної діяльності), ліцензування експорту та імпорту, квотування,

Дефініції поняття «механізм державного регулювання»

Автор	Тлумачення поняття
О. Кравченко [9]	Сукупність форм, засобів, методів, правових, організаційних, адміністративних, мотиваційних та інших заходів держави, спрямованих на забезпечення динамічного розвитку суспільства
В. Малиновський [10, с. 108]	Сукупність засобів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів, що базуються на принципах наукової обґрунтованості, об'єктивності, цілісності, узгодженості з використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію цілей державного управління
В. Князєв [3, с. 116]	Практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей»
Ю. Ковбасюк [7]	Послідовна реалізація дій, які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних формі методів управління
Г. Одинцова, Н. Мельтюхова [14, с. 13]	Засіб розв'язання суперечностей явища чи процесу, послідовну реалізацію дій, які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних їй методів управління та спрямовані на досягнення мети»
В. Бакуменко, Д. Безносенко [2]	Сукупність практичних заходів, засобів, важелів, стимулів, за допомогою яких органи державної влади впливають на будь-які суспільні відносини з метою досягнення поставлених цілей
О. Федорчак [22]	Система, призначена для практичного здійснення державного управління та досягнення поставлених цілей, яка має визначену структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням

специфічні вимоги до товару тощо. Дослідниця зазначає, що економічні методи державного регулювання (митні тарифи, збори, імпорتنі депозити – в галузі імпорту), пільгові кредити експортерам, гарантії, субсидії, звільнення від сплати податків тощо – в галузі експорту) діють через ринковий механізм, займаючи провідне місце в період стабілізації економіки [там само]. Квотуванням, наприклад, передбачено надання дозволу на імпорт товарів лише в обмеженій кількості та на певний період часу. За умови ліцензування імпортеру або експортеру державним органом надається відповідний дозвіл, (ліцензія на імпорт або на експорт товарів).

Як стверджує І. Платонова, суттєвим механізмом державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є фінансове регулювання. Подальша інтеграція України у світову економічну систему відбувається за допомогою фінансового механізму, який сформувався у царині міжнародних економічних відносин та виступає як засіб реалізації фінансової політики держави у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що обумовлює вплив на економічні інтереси суб'єктів зовнішньоекономічних відносин та сприяє поглибленню міжнародної економічної інтеграції. Використання системи фінансових методів, інструментів, засобів та важелів впливу являє собою сутність фінан-

сового регулювання зовнішньоекономічної діяльності та проявляється у концентрації фінансів у цій сфері [16].

У контексті вдосконалення механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності актуальним є сприяння розвитку експортоорієнтованих інноваційних галузей виробництва.

На думку А. Машкова, з цією метою слід визначити стратегічні напрями зовнішньоекономічної діяльності та інноваційні галузі, які за наявності сприятливих умов можуть сприяти вирішенню завдання інноваційного розвитку економіки, реалізації великих стратегічних ініціатив і проектів за межами держави [12].

Висновки.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності – це система заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, спрямованих на вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності в інтересах національної економіки, що передбачають створення певних умов та механізмів для ефективного розвитку відносин суб'єктів господарювання на основі поєднання законодавчого впливу на експортно-імпорتنу діяльність підприємств та економічних важелів (податки, мито тощо) з метою забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку країни та стимулювання прогресивних

зовнішньоекономічних зв'язків; створення сприятливих умов для залучення економіки держави до ринкових структур розвинутих зарубіжних країн. Це – заснована на взаємовигідних економічних стосунках діяльність в області міжнародної торгівлі, рухи капіталів, міграції робочої сили, передачі технологій.

Наразі посилюються тенденції до глобальної інтеграції, зростає необхідність поглиблення участі України в міжнародних зв'язках. Глобалізація спонукає зовнішньоекономічну діяльність країн до вдосконалення, прогресивного поступу, розроблення нових шляхів, стратегій, напрямків розвитку міжнародних економічних зв'язків, спрямованих на реалізацію нових цілей, завдань і пріоритетів. Необхідною є розробка і нових механізмів зовнішньоекономічної діяльності в глобалізаційних умовах інтеграційних і трансформаційних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акименко О. Ю. Формування механізму сучасного регулювання зовнішньоекономічної діяльності як важливої передумови розвитку експортно орієнтованого виробництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Випуск 24, частина 1. С. 5–9.
2. Бакуменко В. Д., Безносенко Д. О. Виявлення комплексу проблем державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України, розробка пропозицій щодо вдосконалення системи державного управління цими процесами : наук.-досл. робота. URL: <http://www.napa-eurostudies.org.ua/2-2.rtf>.
3. Бакуменко В. Д. та ін. Державне управління : словник-довідник; за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. Київ : Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.
4. Васюк Т. В. Організаційно-економічні механізми зовнішньоекономічної діяльності національного підприємства на європейському ринку : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Львів, 2015. 290 с.
5. Васюренко В. О. Фінансове регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Суми, 2010. 20 с.
6. Двигун С. М. Розвиток механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_11_17.
7. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 2: Методологія державного управління. наук.-ред. колегія: Ю. П. Сурмін, П. І. Надолішні та ін. 2011. 692 с.

8. Комяков О. М. Державне регулювання перехідної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01. Київ, 2000. 19 с.

9. Кравченко О. М. Теоретичні підходи до визначення поняття «Механізм державного управління». *Державне управління: удосконалення та розвиток* : електронне наукове фахове видання. 2009. № 3. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=56>.

10. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. Київ : Атіка, 2005. 240 с.

11. Мантур-Чубата О. С. Організаційно-економічний механізм управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємства : дис. ... к. е. н. : 08.00.04. Харків, 2015. 239 с.

12. Машков А. О. Стратегічні напрямки державного регулювання зовнішньо-економічної діяльності України в умовах інноваційного розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2012. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_11_15.

13. Нижник Н. Р., Машков О. А. Системний підхід в організації державного управління. Київ : УАДУ, 1998. 160 с.

14. Одінцова Г. С., Мельтюхова Н. М. Теорія і історія державного управління : опорний конспект лекцій і метод. вказівки до проведення практичних занять. Харків : УАДУ (ХФ), 2001. 136 с.

15. Пісьмаченко Л. М. Державне управління зовнішньоторговельною діяльністю в умовах інтеграції України у світовий економічний простір: механізми регулювання та контролю : дис. ... доктора наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2008. 366 с.

16. Платонова І. О. Теоретичні засади механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 13–14. С. 125–129.

17. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991р. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#n114>.

18. Стельмашук А. М. Державне регулювання економіки : навчальний посібник. Тернопіль : ТАНГ, 2000. 315 с.

19. Стеценко Ж. В. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Економічний Вісник НТУУ «КПІ»*. 2010. URL: <http://economy.kpi.ua/uk/node/145>.

20. Сурмін Ю. П., Бакуменко В. Д., Михненко А. М. та ін. Енциклопедичний словник з державного управління; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Троцинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

21. Топольницька Т. Б. Напрями підвищення дієвості механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств цементної галузі України. *Ефективна економіка*. 2020. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7783>.

22. Федорчак О. В. Класифікація механізмів державного управління. *Демократичне врядування* : електронне наукове фахове видання. 2008. № 1. URL: http://vivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik/fail/O_Fedorchak.pdf.